

**CHANGES AND CHALLENGES
IN THE SYSTEM OF INTERNATIONAL INTERACTION
IN THE ARCTIC BECAUSE OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR**

Alla Atamanenko,

e-mail: alla.atamanenko@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4940-1625>

National University of Ostroh Academy,

Ukraine, 35800, Ostroh, Seminarska Street, 2

Oleksandr Tsvietkov,

e-mail: o.tsvietkov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0861-677X>

Borys Grinchenko Kyiv University,

Ukraine, 04212, Kyiv, Levko Lukianenko St., 13-B

Abstract

The article examines the impact of the Russian-Ukrainian war on the security situation and changes in the system of international cooperation in the Arctic. Authors attempt to establish the possible consequences of changes in the spheres of collective response and management of regional international relations on the basis of a systematic analysis of official documents and materials of a number of institutions and organizations that determine the features of international cooperation in the region, as well as scientific publications on this issue, the changes that took place in connection with the international reaction to Russian armed aggression, including those, related to the beginning of the full-scale war.

Authors examine the challenges to international security and the termination of cooperation with the aggressor in regional international organizations, which serve as a platform for regulating Arctic policy and a forum for relevant communications. Attention is paid to the factor of the sanctions policy applied to the aggressor with the aim of separating it from the latter's political regime and stopping its military actions, as well as influencing the position and capabilities of Russia in the Arctic region.

As a result of the study, it was concluded that the Russian aggression against Ukraine destabilized the system of international relations in general and in the Arctic region in particular. The suspension of the work of the Arctic Council and other regional organizations was caused by ethical and civilizational factors related to Russia's unprovoked aggressive full-scale war against Ukraine but raised the issue of the need to continue collective regulation of important issues within their competences. It seems unlikely that the aggressor will participate in the activities of the Arctic Council and other organizations in the nearest future. However, prospectively, with a change in geopolitical circumstances, it is possible to return to the cooperation of the eight countries of the region within the framework of a joint organization with the aim of coordinating the implementation of urgent environmental, climatic, cultural and other issues.

Keywords: Arctic, Russian-Ukrainian war, Arctic Council, Council of the Barents/Euro-Arctic Region, regional international organizations, international security in the Arctic, regional governance

ЗМІНИ ТА ВИКЛИКИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В АРКТИЦІ ЧЕРЕЗ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ

Алла Атаманенко,

e-mail: alla.atamanenko@oa.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4940-1625>

*Національний університет «Острозька академія»,
Україна, 35800, м. Острог, вул. Семінарська, 2*

Олександр Цветков,

e-mail: o.tsvietkov@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0861-677X>

*Київський університет імені Бориса Грінченка,
Україна, 04212, м. Київ, вул. Левка Лук'яненка, 13-Б*

Анотація

У статті досліджено вплив російсько-української війни на безпекову ситуацію та зміни в системі міжнародного співробітництва в Арктиці. Автори намагаються встановити можливі наслідки змін у сферах колективного реагування та управління регіональними міжнаціональними відносинами на основі системного аналізу офіційних документів і матеріалів низки установ і організацій, які визначають особливості міжнародного співробітництва в регіоні, а також наукові публікації з цього питання, зміни, що відбулися у зв'язку з міжнародною реакцією на російську збройну агресію, в тому числі пов'язану з початком повномасштабної війни.

Автори досліджують виклики міжнародній безпеці та припинення співпраці з агресором у регіональних міжнародних організаціях, які виступають платформою для регулювання арктичної політики та форумом відповідних комунікацій. Придлено увагу чиннику санкційної політики, що застосовується до агресора з метою відмежування його від політичного режиму останнього та припинення його військових дій, а також впливу на позицію та можливості Росії в Арктичному регіоні.

У результаті дослідження було зроблено висновок, що російська агресія проти України дестабілізувала систему міжнародних відносин загалом і в Арктичному регіоні зокрема. Призупинення роботи Арктичної ради та інших регіональних організацій було зумовлене етичними та цивілізаційними факторами, пов'язаними з неспровокованою агресивною повномасштабною війною Росії проти України, але поставило питання про необхідність продовження колективного регулювання важливих питань їх компетенції. Видається малоімовірним, що найближчим часом агресор братиме участь у діяльності Арктичної ради та інших організацій. Проте в перспективі зі зміною геополітичних обставин можливе повернення до співпраці восьми країн регіону в рамках спільної організації з метою координації виконання нагальних екологічних, кліматичних, культурних та інших питань.

Ключові слова: Арктика, російсько-українська війна, Арктична рада, Рада Баренцева/Євро-Арктичного регіону, регіональні міжнародні організації, міжнародна безпека в Арктиці, регіональне управління

Постановка проблеми. Сучасна арена міжнародних відносин, як ніколи раніше, насичена проблематикою глобального і регіонального вимірів, які, перехреснюючись, нерідко надають нових імпульсів та загострень світовій політиці, привносячи в неї як тенденції до інтеграції і спільного вирішення проблемних питань та міжнародного менеджменту, так і протилежного характеру – елементи

стратифікації і поляризації міжнародних акторів, їх радикального і воєвничого протистояння. У результаті, найбільш постраждалими виявляються загальнолюдські інтереси, рвуться налагоджені міжнародні комунікації і не діють або призупиняються механізми і організаційні форми колективного управління у міжнародних відносинах.

Останні, як і вироблені ними норми міжнародного права, є важливими умовами сучасного міжнародного життя. Вони покликані вирішувати проблеми глобального і регіонального рівнів у тих сферах і напрямках, які неможливо вирішити без колективних рішень. Паралізація же колективних дій веде до застою міжнародної діяльності і відповідного відкату у просуванні до цілей сталого світового розвитку. Арктика в цьому плані є чи не найхарактернішим прикладом.

Протягом останніх десятиліть вона набула безпрецедентного геополітичного значення у зв'язку з глобальними змінами клімату, які, з одного боку, відкривають нові перспективи розвитку регіону і посилюють його стратегічні транспортні та економічні можливості, а, з другого, загрожують ще більшим загостренням міжнародного становища. Загальне управління Арктикою реалізується на основі міжнародного законодавства та діяльності регіональних організацій і об'єднань. У минулі роки в регіоні, не зважаючи на стратегічну конкуренцію, достатньо послідовно відбувалася управлінська взаємодія міжурядових організацій і інших міжнародних чинників.

До цього регіону входить лише вісім узбережних держав (Мал. 1), які мають території за Північним полярним колом (Данія з Гренландією і Фарерськими островами, Ісландія, Канада, США, Норвегія, Фінляндія, Швеція та Російська Федерація), п'ять з яких безпосередньо виходять до Північно-Льодовитого океану, але водночас арктичний регіон є місцем концентрації інтересів багатьох неарктичних країн світу з огляду на можливості, які в умовах глобального потепління стають все більш доступними – судноплавства, рибальства, видобутку вуглеводнів та багатьох корисних копалин.

Мал. 1 Арктичний регіон. Retrieved from <https://cutt.ly/L6oiWKp>

Неперехідне значення для регіону має і вирішення соціальних, екологічних та природоохоронних проблем. Виходячи з цього, всі вісім арктичних держав опрацювали і прийняли національні арктичні стратегії та затвердила низки відповідних документів. Що ще більш симптоматично, подібні стратегії приймаються і державами, часом доволі далеко розташованими від регіону. Тож закономірно, що свою політику щодо Арктики розробив і ЄС.

На цьому фоні періодичні і доволі показові зазіхання Росії на привласнення додаткового арктичного шельфу, як і загалом агресивні дії проти інших держав світу, починаючи від 2008 р. і включаючи її вторгнення в Україну та анексію Криму у 2014 році, до пори не викликали суттєвих змін в системі міжнародного менеджменту та регіонального управління Арктикою, спричиняючи лише поодинокі дипломатичні випадки чи побіжні заклики до більшої відкритості та прозорості у відносинах з сусідніми державами та на міжнародній арені у цілому. І навіть такі несміливі протестні рухи гальмувалися і поблажливо нівелювалися голосами більшості на міжнародній арені. Але ситуація різко і десь неочікувано для росіян змінилася із початком у лютому 2022 р. повномасштабної війни Росії проти України, яка, зокрема, змусила членів арктичних організацій і причетних держав кардинально змінити ставлення до агресора і вплинула серед іншого на всю систему арктичного управління та міжнародні відносини в регіоні.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Арктичний регіон протягом кількох десятиліть привертає активну увагу зарубіжних та українських дослідників, які розглядали Арктику в зовнішній політиці арктичних та неарктичних держав, звертались до аналізу безпекових проблем регіону та проблеми мілітаризації Арктики як частини міжнародної безпеки. Водночас, одним із напрямів досліджень є регіональний менеджмент, який має особливості, притаманні лише арктичному регіону.

З початком повномасштабної війни Росії проти України змінились підходи до співпраці з агресором, що викликало низку розміркувань дослідників про майбутнє арктичного управління. Майданчиками для обговорення стали сайти аналітичних центрів: The Arctic Institute – Center for Circumpolar Security Studies, EGMONT – The Royal Institute for International Relations, Strategic Studies Institute of the Army War College та інших.

Важливі аспекти аналізу ситуації знаходимо в дослідженнях Е. Б'юкенен (Buchanan, 2022), Г. Екнер-Пайрот та Т. Блум (Exner-Pirot & Bloom, 2019), Р. Фолланда (Folland, 2022), І. Фрідман (Friedman, 2022), В. Грівса (Greaves, 2022).

Метою дослідження є аналіз змін у системі міжнародної взаємодії в Арктиці, викликаних російсько-українською війною.

Методи та прийоми дослідження. При опрацюванні дослідження було використано загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності та системності, а також комплексний та системний підходи, що дозволило цілісно, всебічно та послідовно розглянути проблему. Досягненню поставленої дослідницької мети сприяло використання методів аналізу і синтезу, абстрагування та порівняння.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до чинного міжнародного права жодна держава не має політичного суверенітету над усією Арктикою та водами Північно-Льодовитого океану. Історично регулювання відносин між країнами в Арктиці відбувається на основі Женевських конвенцій 1958 р. (про відкрите море, про рибальство та охорону живих ресурсів відкритого моря, про континентальний шельф, про територіальне море й ін.). Проте найбільш вагомим міжнародним нормативним актом у вирішенні проблем між державами, які претендують на Арктичний регіон і визначення територіальних меж регіону є Конвенція ООН з морського права 1982 р. Тому, рішення, прийняті профільними комітетами Конвенції, є дуже важливими для вирішення легального статусу регіону та міждержавної взаємодії у ньому. Але, не без винятків – приміром, Сполучені Штати підписали Конвенцію, але Сенат її не ратифікував, тим самим понижуючи офіційне позиціонування США щодо колективного регулювання в регіоні.

Загалом положення Конвенції поширюються на регулювання правового режиму морських просторів і дозволяють укладати домовленості, особливо на континентальному шельфі, у виняткових економічних зонах, на міжнародному морському дні та відкритих морських зонах, пропонують ряд переваг для посилення претензій договірних країн з цих питань (Sarau, 2021). Відповідно до статті 76 Конвенції та додатків до неї, розширення континентального шельфу можливе при виконанні певних умов. Якщо континентальний шельф будь-якої з держав в Арктиці розширюється, зона її суверенітету також розшириться. Але неодмінно за умови, що буде визначена і міжнародно погоджена власне площа континентального шельфу. Тож, щоб розширювати континентальні шельфи в Арктиці, необхідно провести наукове дослідження дна океану.

І у цьому є свої нюанси. Росія формально висунула претензії на додаткові площі в Арктиці у 2001 р., подавши заявку в ООН щодо розширення власної виняткової економічної зони у понад 200 морських миль. З формального ж боку розширення і перевизначення континентального шельфу потребує відповідного наукового обґрунтування, яке і було оприлюднено. Але не переконливо і у 2002 р. заявка була відхилена на підставі недостатності представлених даних.

З очевидністю такий результат не задовольнив Росію, яка посилила дослідження в регіоні і стала претендувати на розширення морського шельфу в Арктиці практично до полюсу, що звичайно не могло не дратувати інші держави і спричинило поступальну динаміку загострення міжнародних відносин в регіоні. Росія не змиралася з рішеннями ООН і, звинувативши США у втручанні, вдалася до різкого нарощування спеціальних арктичних збройних сил, обладнані ряду військових баз на своїй північній території і стала проводити регулярні випробування стратегічних озброєнь на арктичних островах з перспективою силового забезпечення своїх інтересів у регіоні.

Сполучені Штати, у свою чергу, не бажаючи миритися з гегемонією позицій Росії в Арктиці вдалася до актуалізації й ініціювання проведення військових і військово-морських навчань НАТО в арктичній зоні, а також до планування масштабного технічного переобладнання та інфраструктурного забезпечення своєї присутності у регіоні. І США, і Росія з 2016 по 2022 роки прийняли і оновили національні Арктичні стратегії з тим, щоб у подальшому протистояти стратегічним викликам в цій зоні відповідальності (Coninsx, 2022).

Статус кво цих стратегічних доктрин зберігався практично до початку російської воєнної агресії проти України, значно просівши для російської сторони за наслідками провального ведення російсько-української війни.

Треба сказати, що міждержавні взаємовідносини як і їх колективне управління у регіоні регулюються також і міжнародними угодами регіонального формату. Найважливішою інституцією по їх розробці, а також по практичному вирішенню управлінських та політичних проблем Арктичного регіону вважається Арктична рада, створена в 1996 р. у статусі регіональної міжнародної організації для міждержавної взаємодії та кооперації головним чином 8 названих арктичних держав, а також ряду країн-спостерігачів. При цьому першим пріоритетом у діяльності Ради стали питання стратегії природоохоронного захисту Арктики. Наступним – всі сфери морської справи та водних шляхів.

Останнє, з огляду на прогресуючі зміни клімату та відповідне поступове зменшення ареалу пакових льодів в океані, стало приймати стратегічний характер у відносинах Заходу, у першу чергу США, із Росією. І одне з характерних стратегічних наповнень цього протистояння пов'язується зі стратегічними транзитами, зокрема з Північним морським шляхом. З боку Росії підтримується твердження, що Північний морський шлях є внутрішнім водним шляхом, який є частиною її країни. А в США, навпаки, – відстоювали і продовжують відстоювати ідею того, що Північний морський шлях є міжнародним. США, які хочуть зменшити вплив Росії в регіоні, виступають проти вимоги попереднього сповіщення, що застосовується на маршруті

Росією, і обов'язкового сплачування зборів. За російським баченням, на Північному морському шляху вони історично домінували і маршрут не використовувався іноземними кораблями.

Та глобальні зміни клімату призводять до нових викликів і перспективи кардинальних трансформацій в регіоні. Зокрема, прогресуюче танення пакового льоду у Північно-Льодовитому океані у перспективі відкриває нові можливості доступу не тільки допоки скритих природних ресурсів Арктичного басейну, але й до розширення сфер традиційного міжнародного співробітництва. Так, можуть зовсім по-новому заграти чинники судноплавного транзиту через Арктику з відповідними змінами маршрутів міжнародної торгівлі та нових більш коротких комунікацій між Європою та Азією через Північно-Західний прохід уздовж північного берега Америки через Канадський Арктичний архіпелаг. Як альтернатива Північно-Східному маршруту нові транзитні можливості представляють закономірний інтерес для всієї міжнародної спільноти. Тим самим по-новому загострюючи навколо Арктики не тільки узбережні, але і світові відносини, насамперед у найбільш чутливому трикутнику між Росією, Китаєм і Сполученими Штатами.

Крім резонансних стратегічного рівня управлінських рішень до компетенції Арктичної ради входять і більш локальні та не менш чутливі координаційні питання, приміром щодо шести організацій корінних народів, інтереси і запити представників яких розглядаються Радою на практичній основі. У рівній мірі неарктичні країни за певних умов також можуть бути прийнятими до Арктичної ради як спостерігачі і мають право робити внески в рамках робочих груп експертів тощо.

Наразі нараховується 38 спостерігачів, серед яких 13 неарктичних держав, 13 міждержавних і міжпарламентських та 12 неурядових організацій. Серед перших – Великобританія, Індія, Іспанія, Італія, КНР, Нідерланди, Німеччина, Республіка Корея, Польща, Сінгапур, Франція, Швейцарія та Японія). Значний інтерес до Арктичної ради проявляють також інші неарктичні держави, зокрема, Бразилія, Монголія, Туреччина та ін., які ще не мають статусу спостерігачів. Міждержавні, міжпарламентські та неурядові організації можуть впливати на прийняття рішень через держави-члени (Arctic Council Observers, 2019-2022).

ЄС також неодноразово заявляв про власні арктичні інтереси і в жовтні 2021 р. оновив цільову політику щодо Арктики, реалізація якої має допомогти у досягненні завдань, визначених Зеленою угодою та відповідати його геополітичним інтересам (The EU Arctic Policy, 2021). Але не зважаючи на те, що заявка ЄС на статус спостерігача в Раді була отримана ще у 2013 році, остаточного рішення щодо неї так і не було прийнято. До часу отримання остаточного рішення ЄС має право спостерігати за засіданнями Ради (Arctic Council Observers, 2019-2022). В самому ЄС у 1999 р. було започатковано Політику Північного виміру (The Northern Dimension Policy), яка від кінця 2006 р. перетворилась на платформу, що передбачає співпрацю чотирьох рівноправних партнерів: ЄС, Росії, Ісландії та Норвегії, де Росія до її агресії в лютому 2022 р. мала одну з провідних позицій.

Час від часу дослідниками актуалізується питання ролі й взаємодії Арктичної ради зі спостерігачами, в першу чергу, неарктичними державами. Значне зацікавлення Арктикою і специфіка організації діяльності Арктичної ради призводить до того, що неарктичні країни співпрацюють з членами ради на основі двосторонніх договорів, що включає їх в систему взаємодії в регіоні. Яскравим прикладом у цьому відношенні є співпраця Росії та Китаю, інвестиції якого є все більш помітними у розвиткові російсько-китайських проєктів в Арктиці. Інтереси азіатських та інших держав світу в регіоні могли б сприяти збільшенню їх інвестицій і впливу, якщо питання щодо ролі спостерігачів у раді буде переглянуте позитивно.

Внутрішній менеджмент Арктичної ради має свою специфіку. Зокрема, її члени не сплачують наперед визначені фінансові внески, функціонування побудоване на консенсусі думок членів, а не на договірній основі, що було умовою співпраці в Арктичній раді США. Робочі групи, що взаємодіяли у межах Арктичної

стратегії охорони навколишнього середовища 1991 р. зберегли в раді свої функції, представники корінних народів включені до ради як постійні учасники, військова безпека не є сферою відповідальності ради.

Фінансування ради відбувається за рахунок добровільних внесків держав. Зокрема, діяльність робочих груп та майже всі заходи фінансують на спеціальній основі держави, які виступали за потребу їх створення, а також здійснюється окреме фінансування експертів через національні канали, що ускладнює стратегічне планування (Exner-Pirot, Ackrén, Loukacheva, Nicol & Nilsson, 2019).

Арктичною радою створено Архів відкритого доступу (Arctic Council Repository, 2017-2021) та систему Amapok, що робить більш прозорою її діяльність, але не є достатньою для систематичного вимірювання результативності та ефективності реалізації проєктів (Exner-Pirot et al., 2019). Водночас, створення Архіву та системи Amapok сприяє збереженню спадковості у реалізації проєктів за умови ротаційного головування держав-членів. Головування в раді кожної з держав-членів протягом двох років сприяє, з одного боку, реалізації актуальних для головної держави питань, з іншого – робить членів ради рівноправними, а також забезпечує зацікавленість кожної з них діяльністю форуму.

Втім, не зважаючи на відсутність правосуб'єктності міжнародної організації, Арктична рада, завдяки власним інституційним особливостям, а також активному моніторингу та дослідженням в межах власної компетенції (екологія, зміни клімату тощо), дієвим робочим групам та потужним експертним мережам є інституцією, яка достатньо відчутно впливає через регіональний вимір на світову політику. Так, оприлюднені висновки проведених досліджень мали вплив на розвиток глобальної політики щодо забруднюючих речовин, через Стокгольмську конвенцію про стійкі органічні забруднювачі (POPs) та Мінаматську конвенцію про ртуть (Exner-Pirot et al., 2019).

Крім того, під егідою Арктичної ради арктичні держави уклали юридично обов'язкові угоди, спрямовані на посилення міжнародного співробітництва з питань, пов'язаних із морським пошуком і рятуванням в Арктиці, забрудненням моря нафтою у регіоні та арктичним науковим співробітництвом (International Cooperation in the Arctic, N.d). Під час канадського головування в Арктичній раді 2013-2015 рр. було створено Арктичну економічну раду як незалежну організацію, яка сприяє бізнес-співпраці в Арктиці та відповідальному економічному розвитку шляхом обміну передовим досвідом (Arctic Economic Council, N.d).

Донедавна Арктична рада вважалась єдиним постійним і найвпливовішим форумом співпраці в регіоні, який відіграє дуже важливу роль у захисті навколишнього середовища та сприянні сталому розвитку, у захисті інтересів корінних народів Арктики. Хоча частину цих проблем регіону вирішують Арктична економічна рада, Комісія ООН з меж континентального шельфу та деякі інші організації, власне Арктична рада від початку своєї історії сприяла міжнародній співпраці держав, що могли мати протиріччя в інших сферах. Поза межами Арктичної ради як управлінської структури є багато глобальних і регіональних неурядових організацій, зокрема тих, що зосереджені на захисті навколишнього середовища і дикої природи, логістичні організації тощо.

Незадовго до початку російсько-української повномасштабної війни, 2 лютого 2022 р. Арктична рада вкотре була номінована на Нобелівську премію миру завдяки пропозиції норвезьких парламентарів (Jonassen, 2022). Як «модель регіонального управління» Арктичну раду було номіновано на Нобелівську премію миру членами тематично-мережевого Університету Арктики з питань геополітики і безпеки (University of the Arctic Thematic Network on Geopolitics and Security) і в 2018 р. (Quinn, 2018). Арктична рада, не зважаючи на скерованість на співпрацю з екологічних, кліматичних, наукових питань, захисту населення, особливо, корінних народів регіону, сприяла й укріпленню безпеки в регіоні, в тому числі й через підтримку підписання міжнародних угод, зокрема, угоди про делімітацію Баренцева моря (2010) та ін.

Міжнародний арктичний науковий комітет (International Arctic Science Committee – IASC) є акредитованим спостерігачем в Арктичній раді з початку її існування та підтримує роботу ради, її робочих груп і постійних учасників шляхом наукових консультаций (International Arctic Science Committee, N.d). Його членами окрім арктичних країн є Великобританія, Італія, КНР, Нідерланди, Німеччина, Південна Корея та Франція. Формат «Арктичної п'ятірки» (США, Канада, Данія, Норвегія та РФ) виступав також важливою платформою для врегулювання актуальних питань (The Arctic Five, 2017-2023).

Форум операторів арктичних досліджень (Forum of Arctic Research Operators – FARO) є комунікаційно-логістичною організацією, яка сприяє як побудові співпраці окремих країн-членів у регіоні, так і розвитку арктичних наукових досліджень, серед інших країн об'єднує Австрію, Великобританію, Італію, КНР, Нідерланди, Німеччину, Південну Корею, Польщу, Францію, Чехію, Японію.

Як орган міждержавної взаємодії від 1993 р. діє Рада Баренцева Євро-Арктичного регіону (The Barents Euro-Arctic Council) з центром у норвезькому місті Кіркенесі, де від 2008 р. діє Міжнародний Баренцев секретаріат, який є координуючим органом. Рада Баренцева Євро-Арктичного регіону створює можливості для міжрегіонального обміну в багатьох сферах, зокрема, пов'язаних із розвитком культури, корінних народів, торгівлі, інформації, охорони здоров'я, транспорту тощо. Спостерігачами виступають Великобританія, Італія, Канада, Нідерланди, Польща, Франція, США та Японія. Хоча договір було підписано й представниками Данії, Ісландії та Європейського Союзу, діяльність Ради охоплює 14 адміністративних утворень з чотирьох країн: Норвегії, Росії, Фінляндії та Швеції (Barents region, N.d). Тринадцять субнаціональних адміністративних утворень створюють Баренцеву регіональну раду (Barents Regional Council), в якій з 2021 по 2023 р. головує Ненецький округ (Росія), а обидві ради створюють тематичні робочі групи, що становлять транскордонну платформу для професійних обмінів як на національному, так і на регіональному рівнях (Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region, N.d).

На регіон міжнародного впливу перетворює Арктику й підписання неарктичними країнами багатосторонніх договорів, що мають юридичну силу. Зокрема, до Договору 1920 року по Шпіцбергену до сьогодні приєдналися далекі від Арктики 33 країни. При цьому як сам архіпелаг, так і режим його управління достатньо унікальний – це найбільш північне поселення Європи, відкрите для міжнародної співпраці з правом вільного безвізового перебування. Адміністративно підналежний Норвегії, архіпелаг має давню історію міжнародного освоєння території та наукових досліджень, що включає відкриті останнім часом спеціалізований академічний центр та лабораторії по розробці потенціалу Півночі, багатосторонньої спрямованості та участі супутникової станції KSAT, унікальне – до Судного дня – підземно-льодове Сховище насіння світу. Шпіцберген вважається і територією закритою для військової діяльності.

Проте стратегічне розташування архіпелагу, пов'язане насамперед з шляхами виходу в регіональних водах російських атомних човнів з баз Північного флоту у світовий океан, не додає йому ні безпеки, ні стабільності. Російська сторона постійно виявляє своє незадоволення можливостями Норвезької сторони (суверенне право) і опосередковано НАТО у цілому до відслідковування проходу цих човнів і нерідко вдавалася до загострень ситуацій в регіоні. Після ж воєнного вторгнення в Україну, за висловом прем'єр-міністра Норвегії Йонаса Гар Стьоре: «Ми перебуваємо в найсерйознішій ситуації з політикою безпеки за останні десятиліття» (Nezirevic, 2022). І для такого занепокоєння існують усі характерні ознаки.

Враховуючи інтерес численних неарктичних країн до Арктики, пов'язаний із можливостями її освоєння, які розкриваються у зв'язку зі швидким потеплінням (видобутком природних ресурсів, розв'язанням проблем продовольчої безпеки, транспортних питань, проведенням наукових досліджень тощо), протягом кількох

останніх десятиліть все частіше звучать пропозиції щодо створення міжнародної угоди, яка б дозволяла врегулювати систему управління в регіоні, подібної до Договору по Антарктиці 1959 р.

У жовтні 2008 р. Європейським парламентом було прийнято резолюцію «Арктичне управління» (European Parliament resolution, 2008), головний сенс якої – у створенні юридичних основ для збільшення прав неарктичних країн в управлінні цією територією, з врахуванням інтересів людства. Утім, відповідний документ так і не було розроблено, що відрізняє управління Арктикою від управління іншим полярним регіоном – Антарктикою. Те, що члени Арктичної ради, яка все ж має значний вплив на глобальне управління, не мають офіційних зобов'язань дотримуватись рішень ради, має і позитивні, і негативні сторони. Позитивом є те, що це дозволяє членам ради бути гнучкішими у прийнятті і виконанні на рівні національного законодавства її рішень. Негативом можна вважати те, що функціонування Арктичної ради в існуючому вигляді не зобов'язує членів виконувати прийняті рішення.

У зв'язку із російсько-українською війною відбулись зміни у діяльності Арктичної ради та регіональних міжнародних організацій. У 2014 р., коли після незаконного захоплення Криму Росією Канада, яка тоді головувала в Арктичній раді, запропонувала призупинити співпрацю з агресором, інші держави-члени вважали, що в цьому немає потреби, хоча поза межами діяльності ради приєднались до антиросійських санкцій. Внаслідок агресії 2014 р. радою були призупинені деякі проекти співпраці, зокрема, у військовій та безпековій галузях. Утім, Арктична рада за період 2014-2021 рр. проводила спільну з Росією роботу щодо охорони навколишнього середовища і сталого розвитку. Було введено в дію угоду про наукове співробітництво 2017 р.

Прибережними державами Північного Льодовитого океану було укладено угоду про рибальство в його центральній частині, яка вступила в дію у 2021 р. і до якої долучилися й ті позарегіональні країни (Ісландія, Китай, Південна Корея, Японія та Європейський Союз). У 2017 р. вступив в силу Полярний кодекс по регулюванню судноплавства у Північному Льодовитому океані. На думку фінляндської дослідниці Тімо Коівурова (Timo Koivurova), викликом для співробітництва було посилення мілітаризації з боку Росії, хоча співпраця все-одно продовжувалась (Koivurova, 2022).

Після 24 лютого 2022 р., коли розпочалось повномасштабне вторгнення агресора на територію України, реакція членів Арктичної ради була більш рішучою. Всі члени Арктичної ради, у якій до травня 2023 р. головувала Росія, від березня того ж року призупинили участь у всіх засіданнях ради та її допоміжних органів. Було оприлюднено заяву, де засуджувалися невмотивована агресія Російської Федерації та висловлювалось небажання працювати під головуванням останньої (Joint Statement on Arctic Council Cooperation Following Russia's Invasion of Ukraine, 2022). 8 червня було прийняте рішення про обмежене відновлення роботи в Арктичній раді за проектами, які не передбачають участь у роботі Росії і є життєво важливим компонентом відповідальності перед народами Арктики, включаючи корінні народи (Joint statement on limited resumption of Arctic Council cooperation, 2022).

8 березня 2022 р. держави-учасниці Ради Баренцева Євроарктичного регіону також оголосили про призупинення співпраці з Росією через її агресію в Україні (Statements regarding Barents Euro-Arctic cooperation, 2022), тоді ж подібне рішення, включно із засудженням спостерігача – Білорусі, було прийняте країнами Політики Північного виміру (Northern Dimension Policy: Joint Statement by the European Union, Iceland and Norway..., 2022), поставлено на паузу членство Російської Федерації в Форумі операторів арктичних досліджень (National Representations, N.d). Таким чином, практично всі арктичні міжурядові структури призупинили співпрацю з Росією, що є засобом тиску та стримування з метою припинення її агресії проти України. Зазначені кроки представників арктичних організацій викликали засудження російського Міністерства закордонних справ.

Отже, виникла проблема продовження діяльності Арктичної ради та інших організацій без Російської Федерації. Важливість співпраці з Росією в Арктиці визначається характеристиками її арктичного статусу. На територію Росії припадає майже половина населення регіону та більше половини арктичної берегової лінії. Саме тому австралійська дослідниця Е. Б'юкенен у березні 2022 р. висловила думку, що розрив відносин із зацікавленими сторонами, які контролюють більш як половину регіону, по-суті, призупиняє будь-які можливості для вирішення питань всередині Арктики і відкриває для Росії можливості залучення нових партнерів до співпраці в регіоні, що порушить колективні регіональні стратегічні інтереси (Buchanan, 2022). Серед азійських країн лише Японія, Південна Корея та Сінгапур запровадили щодо Росії режим санкцій, тому решта країн, особливо Китай та Індія зможуть посилити свої позиції в Арктиці завдяки співпраці з РФ.

Значною мірою в Арктиці погіршились, хоча не припинились повністю, можливості для двосторонньої співпраці з Росією держав регіону. Зокрема Норвегія, як і інші члени арктичних організацій, підтримує санкції проти агресора. Вона як і всі арктичні країни, призупинила двосторонню військову співпрацю, але співпрацює з Росією в тих сферах, які вважає важливими для безпеки та передбачуваності в регіоні, таких як пошуково-рятувальні роботи, берегова та прикордонна охорона, дотримання угод про інциденти на морі та захист навколишнього середовища на Півночі. Крім того, дві сусідні арктичні країни також мають гарячу лінію між Об'єднаним оперативним штабом Норвегії та Північним флотом, щоб уникнути зайвої ескалації та непорозумінь (Folland, 2022).

Арктика є важливою для Росії. Санкції, які були накладені на агресора у зв'язку із розв'язанням війни у 2014 р., значно посилені від лютого 2022 р., перетворили Арктику з одного боку, на ресурсну базу, важливу для зміцнення російської економіки. Без протидії інших держав, РФ може посилити свій контроль над арктичними ресурсами завдяки розширенню континентального шельфу і над Північним морським шляхом (Folland, 2022). Агресором проводиться активна діяльність в регіоні: промислова (включно з видобутком корисних копалин), енергетична, транспортна тощо. Російська Федерація претендує на значну частину арктичного шельфу (бл. 1,2 млн. км²), намагається активно розробляти нафтогазові родовища, утримує в регіоні значний сегмент військової інфраструктури (аеродроми стратегічної авіації, військово-морські бази, систему попередження про ракетні напади тощо).

Росія ще у 1998 р. зробила спробу легалізувати в національному законодавстві власні права на Північний морський шлях, на який покладає значні фінансові сподівання, намагається відстоювати свої інтереси щодо арктичних територій, розширювати видобуток нафти і газу. Так, не зважаючи на іноземні санкції, відсутність відповідних технологій, скорочення споживання російських вуглеводнів в ЄС, у серпні 2022 р. було затверджено 1,8 трлн. рублів на нафтові мегапроекти (Odinokov, 2022). Росія, не зважаючи на продовження розробки родовищ, в співпраці з Арктичною радою була задіяна у розв'язанні глобальних екологічних проблем, в т.ч. й тих, що пов'язані зі змінами клімату, надавала метеорологічні дані, результати вимірювання відтаювання вічної мерзлоти, взаємодіяла в інших питаннях. З іншого боку, запровадження санкцій і вихід частини інвесторів зі співпраці з Росією загальмувало цей розвиток.

Російсько-українська війна визначила неможливість співпраці з агресором і спричинила геополітичну та геостратегічну нестабільність в регіоні. Якщо до війни протиріччя і конкуренція між членами Арктичної ради вдавалось зменшувати за рахунок обговорення важливих питань і прийняття узгоджених рішень, сьогодні це неможливо робити в рамках діяльності ради. Після приєднання до НАТО Фінляндії та у перспективі Швеції, до блоку будуть належати всі сім держав, що сьогодні протистоять російській агресивній політиці. А так як ключовим елементом російської стратегічної культури є застосування сили для досягнення стратегічних цілей, є небезпека ще більшої мілітаризації регіону.

Дослідники безпекових питань та глобального/світового управління сьогодні звертаються до ситуації, що складається в Арктиці та пропонують власні підходи до її розв'язання. Норвезькі вчені Г. Ексер-Пайрот та Т. Блум, звертаючись до цього питання, передбачають кілька можливих шляхів взаємодії під час війни. Перший – продовжити роботу Арктичної ради у минулому форматі, але запропонувати Росії не брати участі в її діяльності, на що та може не погодитись. Другий варіант – продовжити роботу Ради без згоди Росії, в кількості сімох членів, що може призвести до сталого виключення агресора з членства в Раді. Третій варіант – створення нового органу без Росії, але виникає питання в його ефективності, враховуючи її місце і значення в Арктиці (Exner-Pirot & Bloom, 2022). Втім, всі три варіанти передбачають продовження роботи Арктичної ради без участі Росії.

На думку канадського дослідника Вілфріда Гривза, після війни варто буде посилити прозорість дій щодо намірів сторін, бо панарктична співпраця все-одно вимагатиме залучення Росії в регіональному управлінні, що дослідник вважає конструктивним внеском у вирішення глобальних і регіональних проблем. На його думку, наука та екологічна дипломатія можуть надати конкретні можливості для захисту арктичного середовища, боротьби зі зміною клімату та сприяння відновленню співпраці після незаконної та деструктивної поведінки агресора (Greaves, 2022).

Можна передбачити участь Росії в арктичній співпраці після завершення війни і зміни вищої влади держави, але до того співпраця в цьому регіоні буде виключати російську участь. Дехто із західних дослідників майже суголосно із російськими авторами передбачає значний негативний вплив відмови від співпраці з державою-агресором, включно з ймовірністю міждержавного конфлікту і припиненням роботи спеціальної групи «Арктична п'ятірка» (Arctic Five), організованої низкою університетів, в межах якої з різних актуальних питань часом зустрічаються міністри п'яти арктичних країн. Директор Групи сценаристів Білого дому Деніел МакВікар стверджує, що Арктична рада, робота якої поставлена на паузу, має продовжити працювати у звичному форматі від травня 2023 р., коли головування візьме Норвегія (McVicar, 2022). Це може дозволити продовжити роботу організації, але питання участі Росії залишається відкритим.

Водночас, пауза в роботі Арктичної ради на час головування в ній Російської Федерації дозволила уникнути аналогій з роботою Ради Безпеки ООН, коли представники країн-агресора головували на засіданні щодо власного порушення суверенітету та територіальної цілісності іншої держави-члена. Це також дозволило уникнути створення враження, що члени Арктичної ради, які були б змушені їхати до Москви на зустрічі, готові взаємодіяти з Росією дипломатичним шляхом, незважаючи на її вторгнення в Україну (Wishnick & Carlson, 2022).

Можна припустити, що такими ж мотивами керувались і представники інших арктичних регіональних організацій. Поза межами Арктичної ради та інших регіональних організацій, арктичні країни будуть продовжувати співпрацю з Росією у двосторонньому або багатосторонньому форматі, що певною мірою дозволить ліквідувати прогалини відсутності співпраці з Росією в межах регіональних організацій (Friedman, 2022). Будуть діяти і юридично обов'язкові угоди, укладені під егідою Арктичної ради, які стосуються рятувальних робіт, екологічних і морських нафтових катастроф, частково – наукової співпраці. Щодо останнього, зауважимо, що через паузу в роботі Арктичної ради призупинилась реалізація традиційних для її компетенції проектів, пов'язаних з екологічною безпекою, науковими дослідженнями та обміном інформацією через виключення російських вчених з дослідницьких заходів, в тому числі й досліджень змін клімату.

Правовою базою для врегулювання процесів у Північному Льодовитому океані залишається Конвенція ООН з морського права, хоча її не ратифікували США, а виконання кількох статей є суперечливим. Без залучення Росії проблематичною буде реалізація Міжнародної угоди про запобігання нерегульованому рибальству у

відкритому морі Центрального Льодовитого океану (підписаної у 2021 р. Японією, Китаєм, Південною Кореєю та Європейським Союзом). Майданчиком для обговорення екологічних та інших питань певною мірою залишаються неарктичні міжнародні організації: Міжнародна гідрографічна організація, Всесвітня метеорологічна організація та ін.

Висновки. Російська агресія проти України дестабілізувала систему міжнародних відносин в цілому і в арктичному регіоні зокрема. Призупинення роботи Арктичної ради та інших регіональних організацій було викликано етичними і цивілізаційними чинниками, пов'язаними з неспровокованою агресивною повномасштабною війною Росії проти України, але викликало проблему потреби продовження колективного регулювання важливих питань в межах їх компетенцій. Малоімовірним виглядає участь агресора у діяльності Арктичної ради та інших організацій найближчим часом. Але в перспективі, зі зміною геополітичних обставин, можливе повернення до співпраці восьми країн регіону в рамках спільної організації з метою координації реалізації актуальних екологічних, кліматичних, культурних та інших питань.

REFERENCES

- Arctic Council Observers. (2019-2022). *Arctic Council*. Retrieved from <https://www.arctic-council.org/about/observers/> [in English].
- Arctic Economic Council. Retrieved from <https://arcticeconomiccouncil.com/about/> [in English].
- Barents Region (N.d). *The Norwegian Barents Secretariat*. Retrieved from <https://cutt.ly/96v09fn> [in Russian].
- Buchanan, E.** (March 15, 2022). The Ukraine War: Arctic Council Steps into Unchartered Territory. *Arctic Circle*. Retrieved from <https://cutt.ly/N6vXlxu> [in English].
- Coninx, M.-A.** (December 15, 2022). The New US Arctic Strategy. Welcome back, America! *EGMONT. Royal Institute for International Relations*. Retrieved from <https://cutt.ly/o6vXD3q> [in English].
- Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region. (N.d) *The Barents Euro-Arctic Council*. Retrieved from <https://cutt.ly/M6vCq5M> [in English].
- Due to the invasion of Ukraine, Russia's membership in FARO is currently paused. (N.d) *Forum of Arctic Research Operators*. Retrieved from <https://cutt.ly/m6vMhtb> [in English].
- European Parliament resolution of 9 October 2008 on Arctic governance. (2008). *European Parliament*. Retrieved from <https://cutt.ly/96vCEtj> [in English].
- Exner-Pirot, H., Ackrén, M., Loukacheva, N., Nicol, H. & Nilsso, A.E.** (February 5, 2019). Form and Function: The Future of the Arctic Council. *The Arctic Institute*. Retrieved from <https://cutt.ly/e6vVmWp> [in English].
- Exner-Pirot, H. & Bloom, T.E.** (November 10, 2022). Opinion: Does the Arctic Council make sense without Russia? Russia's illegal invasion of Ukraine means it can't be business as usual. As a result, Arctic relations are in turmoil. *National Post*. Retrieved from <https://cutt.ly/S6vVHtX> [in English].
- Folland, R.** (October 3, 2022). Arctic Strategy: Deterrence and Détente. *Journal of Indo-Pacific Affairs*, Air University Press. Retrieved from <https://cutt.ly/w6vV91K> [in English].
- Forum of Arctic Research Operators (FARO) (N.d). *Forum of Arctic Research Operators* Retrieved from <https://faro-arctic.org/> [in English].
- Friedman, I.B.** (April 4, 2022). After Ukraine, Can the Arctic Peace Hold? *Foreign Policy*. Retrieved from <https://cutt.ly/o6vBl9m> [in English].
- Greaves, W.** (December 1, 2022). When powers fail: Russia, Ukraine & the New Arctic Geopolitics. Strategic Studies Institute of the Army War College. *War Room – U.S. Army War College*. Retrieved from <https://cutt.ly/C6vNeHE> [in English].
- International Arctic Science Committee. (N.d) Retrieved from <https://iasc.info/> [in English].
- International Cooperation in the Arctic. (N.d) *Arctic Council*. Retrieved from <https://cutt.ly/t6vNi6r> [in English].
- Joint Statement on Arctic Council Cooperation Following Russia's Invasion of Ukraine. Media note (March 3, 2022). *US Department of State*. Retrieved from <https://cutt.ly/B6vNvdh> [in English].
- Joint statement on limited resumption of Arctic Council cooperation. (June 8, 2022). Government of Canada. Retrieved from <https://cutt.ly/o6vNEVe> [in English].

- Jonassen, T.** (February 2, 2022). The Arctic Council Nominated for the Nobel Peace Prize (translated by Elisabeth Bergquist). *High North News*. Retrieved from <https://cutt.ly/h6vNVaq> [in English].
- Koivurova, T.** (2022). Is It Possible to Continue Cooperating with Russia in the Arctic Council? *Georgetown Journal of International Affairs*. Retrieved from <https://cutt.ly/I6vNoVY> [in English].
- McVicar, D.** (May 10, 2022). How the Russia-Ukraine War Challenges Arctic Governance. *Council of Foreign Relations*. Retrieved from <https://cutt.ly/w6vN7PQ> [in English].
- Nezirevic, L.** (November 1, 2022). Norway raises military readiness level amid increased tensions. *Anadolu Agency. London*. Retrieved from <https://cutt.ly/F6vMSaG> [in English].
- Northern Dimension Policy: Joint Statement by the European Union, Iceland and Norway on suspending activities with Russia and Belarus (March 8, 2022). *The Diplomatic Service of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/j6v1w1T> [in English].
- Odinokov, E.** (August 4, 2022). Russia to spend 1,8 trillion rubles on Northern Sea Route development by 2035. *The Arctic*. Retrieved from <https://cutt.ly/t6v1dft> [in English].
- Quinn, E.** (2018, January 19). International academics nominate Arctic Council for Nobel Peace Prize. *Eye on the Arctic*. Retrieved from <https://cutt.ly/J6v1cYH> [in English].
- Saray, G.** (2021). The Legal Status of the Arctic Region and Analysis of the Russia-USA Competition Under International Law. *TUIC Academi*. Retrieved from <https://cutt.ly/S6v1E8n> [in English].
- Statements regarding Barents Euro-Arctic cooperation. (March 4, 2022). *The Barents Euro-Arctic Council*. Retrieved from <https://cutt.ly/l6v1XVq> [in English].
- Events & Opportunities. (September 28, 2021). *The Arctic Five*. Retrieved from <https://arcticfive.org/events/> [in English].
- The EU Arctic Policy. A safe, stable, sustainable, peaceful and prosperous Arctic (September 29, 2021). *The Diplomatic Service of the European Union*. Retrieved from <https://cutt.ly/X6vocQj> [in English].
- Wishnick, E. & Carlson, C.** (October 3, 2022). The Russian Invasion of Ukraine Freezes Moscow's Arctic Ambitions. *Journal of Indo-Pacific Affairs, Air University Press*. Retrieved from <https://cutt.ly/C6v2dij> [in English].